

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

про дисертаційну роботу Павлюк Віти Анатоліївни з теми «Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини», подану до спеціалізованої вченої ради К 11.051.10 у Донецькому національному університеті на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Антропоніми як сукупність власних особових номінацій є одним із найбільш поширених секторів онімного простору в будь-якій мові. Складниками українського антропонімікону є прізвища, імена, імена по батькові, прізвиська, псевдоніми та інші групи пропріативів. Основна увага дослідників звертається на прізвища, зокрема на їхні семантико-словотвірні особливості, причому як у синхронному, так і в діахронному аспектах, меншою мірою – на особові імена, передусім – на їхню продуктивність протягом певного періоду. У ХХІ ст. з'явилися дисертаційні роботи, присвячені характеристиці інших антропонімних класів, зокрема псевдонімів (Н. М. Павликівська) та прізвиськ (О. В. Антонюк, М. Я. Наливайко, Н. М. Федотова). Особливе зацікавлення викликає останній об'єкт наукових студій, що дозволяє встановити шляхи і способи антропонімної номінації саме в наш час, оскільки такі найменування переважно довго не функціонують і втрачаються разом зі зникненням носія прізвиська. Звичайно, процес збирання матеріалу і його первинної обробки нелегкий, це переважно так звані «польові дослідження» (опитування або анкетування), адже неофіційні антропоніми є однією із груп власних назв (мабуть, такими ще можна кваліфікувати зооніми), яких не вдасться зафіксувати в архівах чи бібліотеках або «виловити» на сайтах Інтернету. Тим більш вагомим варто вважати роботу, яка ґрунтується на самостійно зібраному пласті пропріальних одиниць, які до цього ніколи не ставали предметом серйозного ономастичного аналізу. У цьому насамперед актуальність теми рецензованої дисертації.

Дослідження відповідає науковій темі кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Д50/01.1.3-45
Віг 19.05.2016

Коцюбинського «Лексика Поділля». Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 8 від 27 лютого 2013 р.) і погоджена Науковою координаційною радою «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 66 від 29 жовтня 2013 р.).

Аналіз автореферату засвідчив ідентичність його змісту й основних положень дисертації.

Результати наукових пошуків апробовані шляхом виступу на 5 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях та здійснення одноосібних публікацій у 10 наукових працях, п'ять із яких є фаховими виданнями України, а дві – міжнародними (Варшава і Відень). На нашу думку, цього цілком достатньо для повного ознайомлення широкої наукової громадськості з висновками, отриманими у процесі вивчення неофіційних антропонімів Вінниччини.

Достатнім є і матеріал дослідження: близько 4 000 антропонімів, зібраних упродовж останніх п'яти років у понад 100 поселеннях 27 районів Вінницької області. Наукову достовірність висновків, отриманих В. А. Павлюк, підвищують і різнопланові підходи до аналізу прізвиць, адже, крім традиційних структурного і семантичного, активно використовуються і функціональний, когнітологічний і психологічний інструментарій.

Ключовими проблемами, які намагається розв'язати у своєму дослідженні Віта Анатоліївна, є такі питання, як загальна характеристика неофіційного антропонімікону, розробка методики його вивчення, аналіз мотиваційних типів за різними вихідними ознаками, звернення детальної уваги на феномен конотативності та пов'язані з ним формально-семантичні трансформації, опис граматичної і словотвірної структури центральноподільських прізвиць. Вдалими вважаємо і новаторські підходи до аналізу антропоматеріалу: зокрема, вперше схарактеризовано процеси деетимологізації, народної етимології, формально-фонетичної трансформації у середовищі неофіційних антропонімів.

Крім теоретичного, дисертаційна робота має і вагоме практичне застосування, адже результати наукових студій можуть бути використані при

виконанні аналогічних досліджень в інших регіонах, читанні низки спецкурсів, укладанні праць словникового типу тощо.

У цілому дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури і додатків.

У вступі подано гарно продуманий науковий апарат: це особливо стосується формулювання мети і завдань роботи, з'ясування її об'єкта і предмета, методів дослідження, наукової новизни та теоретичного і практичного значення.

У першому розділі ґрунтовно описано процес вивчення прізвищк в історичному розрізі і нині, з'ясовано сутність, функції і диференційні ознаки неофіційних антропонімів, досить кваліфіковано описано різнопланові їхні типології, окреслено методикау дослідження, визначено способи надання і деякі інші аспекти функціонування прізвищк. Імпонує, зокрема, широке визначення предмета дослідження – саме неофіційного антропоніма.

Можливо, варто було би звернути більше уваги на систематизацію прізвищк залежно від соціального середовища (наприклад, прізвищка педагогів, лікарів, військових, чиновників тощо, оскільки шкільні, дитячі і деякі інші різновиди неофіційних антропонімів у роботі певною мірою характеризуються). Йдеться саме про специфіку таких утворень, оскільки, безумовно, можна говорити про домінування певних моделей у різних соціумах. Також цікавим є моральний бік існування прізвищк, де, безперечно, переважає якщо не пейоративне забарвлення, то, принаймні, нейтральне або нейтральне з негативними елементами, і практично немає позитивно конотованих структур.

Другий розділ містить опис принципів і мотивів номінації прізвищк Вінниччини. Не викликає заперечень виокремлення низки тих ознак, які покладені в основу систематизації: 1) характер мотивованості (виділяються власне мотивовані й умовно мотивовані конструкції); 2) кількість (одно-, дво- і багатомотивовані структури); 3) будова (прості, складні і складені назви). Доречно виділено, крім індивідуальних і групових, повторювані прізвищка та ті ознаки, які найбільш часто лежать в їхній основі і в цілому «відбивають

найзагальніші стереотипи асоціативного уявлення про типізовані характери й шаблони зовнішності» (с. 64). Детально описано явище конотації серед прізвиськ.

Що стосується мотиваційної типології, то у нас дещо інше її бачення, яке не збігається з тим, що активно побутує серед антропонімістів, де ототожнюються семантика твірної основи і власне та причина, яка стала основною у назвотворенні (див. стор. 55). Не заперечуючи права дослідниці на використання тих принципів опису прізвиськ, які вона схвалює, ми, однак, наведемо лише один приклад, коли така відмінність простежується досить чітко. В основі прізвиська *Голова* – твірне слово (апелятив як назва частини людського тіла), однак мотив номінації може бути квалітативний зовнішній чи внутрішній (якщо у нього велика голова або він надто розумний), ситуативний (якщо він, зокрема, комусь або собі розбив голову), патронімічний (якщо таке прізвисько мав батько), асоціативний (якщо він керівник сільради), локативний (якщо він родом із села Головки чи Головчинці) тощо. Таким чином, цілком правильна диференціація неофіційних антропонімів на багатомотивовані може бути потрактована дещо по-іншому. Зрештою, орієнтація на інші принципи аналізу неофіційних антропонімів, можливо, спричинили неодноразове звернення у процесі аналізу, наприклад, до семантики твірної основи (с. 94, 121, 130, 138).

На нашу думку, дещо порушує стандарти суплетивізму творення прізвиськ на кшталт *Гусь* (Лебідь) чи *Кетчуп* (Помідора), а особливо – *Цап* (Роговий): це швидше якийсь асоціативний ряд лексем, поєднаних певною спільною ознакою.

У третьому розділі схарактеризовано граматичну і словотвірну структуру неофіційних антропонімів. Перша градація представлена шляхом зіставлення із твірними лексемами, а друга – за способом деривації. Аналіз виконаний грамотно, статистичні дані підтверджені доречними прикладами. Не виявлено серед різновидів лексико-семантичного словотворення плюралізації, акцентуації і синтаксичного (останній розглядається як різновид морфологічного способу), натомість метафоричні та метонімічні перенесення описані досить ретельно. Виокремлено і власне номінативний спосіб творення

прізвиськ, які «надаються без переосмислення, а за прямою номінацією» (с. 152), причому це може бути і власне семантизація (*Молдаван*), і складання (*Юра-Тракторист*), і конверсія (*Злий*), і синтаксична деривація (*Петро Моторний*).

Серед морфологічного словотворення найбільш широко представлена суфіксація, проте продуктивним є і словоскладання, яка має, до того ж, низку додаткових семантичних ознак. Детально описано і фонетичну модифікацію як спосіб творення прізвиськ.

Загальні висновки мотивовані ходом попереднього дослідження, чіткі і послідовні, системно відбивають зміст і всієї роботи, і окремих її розділів, що дозволяє стверджувати, що Віта Анатоліївна Павлюк досягла поставленої мети й отримала нові науково обґрунтовані теоретичні й експериментальні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку мовознавства в цілому й ономастики та антропоніміки зокрема.

Можливо, не зовсім лінгвістично правильним є висновок стосовно словотвірної структури прізвиськ, які «виникли внаслідок власне номінації, трансонімізації, лексико-семантичного та морфологічного словотворення» (с. 176), оскільки тут переплітаються дериваційні способи та їхні різновиди. Також варто було накреслити перспективи подальших наукових досліджень.

Достатньою є кількість опрацьованої літератури (259 позицій), яка включає практично всі монографічні роботи вітчизняних і багатьох зарубіжних дослідників, зокрема дисертації або їхні автореферати, а також основоположні статті з антропоніміки, словники і довідники, які використано при написанні дослідження і на які у тексті дисертації є посилання.

Додатки доречні, оскільки є фактичним підтвердженням всього того, що схарактеризовано в основній частині дисертації.

Таким чином, зміст дисертаційної роботи В. А. Павлюк охоплює основні аспекти визначеної теми. Використання засад фундаментальних і прикладних наукових досліджень, сучасних засобів і методик, статистичного опрацювання матеріалів дало змогу дисертантці представити обґрунтовані наукові положення і висновки щодо з'ясування мотиваційно-етимологічної,

функціональної і словотвірної специфіки неофіційних антропонімів Вінниччини на синхронному рівні.

Взагалі до змісту дисертації надзвичайно мало серйозних зауважень (наведені раніше мають більше побажальний, ніж стверджувальний характер), однак позитивна оцінка роботи ще більше зросла, якби були дотримані окремі наукові стандарти. Наприклад, порядкові номери різних переліків у вигляді цифр (с. 35, 44) або букв (с. 104, 125, 139) знаходяться в одному рядку, а текст – в іншому, як і дефіси (с. 110). Узагалі-то не прийнято у переліках давати літери З, І, О тощо. На стор. 75–82 перші п'ять назв груп написано після цифри з дужкою без крапки з великої літери, а наступні – після крапки без дужки з великої літери.

Можливо, варто було б, незважаючи на різний час захисту, уніфікувати список використаних джерел, таких як, наприклад, автореферати, оскільки ідентичні за формою роботи мають різне оформлення (див. №№ 1, 27, 36, 74, 76, 82, 84 і т. д.).

Незважаючи на поширене запровадження в науковий стиль лише імені та прізвища дослідників, ми дотримуємося законодавчо ухваленої трикомпонентної антропонімної формули і вважаємо, що в дисертації й авторефераті має бути наведене прізвище і два ініціали.

У цілому дисертація й автореферат ретельно перевірені, і помилки трапляються досить рідко. Зазвичай це пунктуація, пов'язана з відокремленням означень і підрядних означальних речень (с. 74, 86, 96, 98, 176). Впадають у вічі окремі немилозвучні конструкції, на зразок «в структурі» (с. 108) або «й словотвірні» (с. 130). Як окрему стилістичну невправність можна назвати, наприклад, п'ятиразове використання слова «праця» (тричі – в одному абзаці) на стор. 13).

Наведені зауваження та побажання, звичайно, суттєво не впливають на загальну позитивну роботу дисертаційної роботи.

Дисертація Віти Анатоліївни Павлюк «Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини» є самостійно виконаним і завершеним

авторським науковим дослідженням, яке містить важливі теоретико-методологічні узагальнення, висновки і практичні пропозиції.

Зміст роботи, логіка викладу основних положень, наукові і прикладні результати роботи свідчать про глибокі теоретичні знання, високий рівень володіння методами наукових досліджень, уміння здобувача визначати актуальні мовознавчі проблеми і знаходити ефективні шляхи їх розв'язання.

Враховуючи актуальність теми і новизну отриманих здобувачем наукових результатів, їхню обґрунтованість та достовірність, а також практичну цінність сформованих положень і висновків, маємо всі підстави вважати дисертаційну роботу з теми «Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини» такою, що відповідає вимогам, які висуваються до робіт такого зразка, а її автора – Віту Анатоліївну Павлюк – гідною присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української філології

Хмельницького національного університету

М. М. Торчинський

11 травня 2016 року

Підпис М. М. Торчинського засвідчую:

проректор з науково-педагогічної
та наукової роботи

доктор економічних наук, професор,

член-коресп. НАН України М. П. Войнаренко